

De "roode omwentlingszee"¹:

De domineedichters en 1848

'Troonen liggen ter neder in 't stof, koningen in 't slijk, (de malle koning van Pruissen in 't vuist daarvan) de slagboomen des' Aardrijk's zijn ontbroken!....', aldus De Schoolmeester op 15 april 1848 vanuit het betrekkelijk rustige Londen aan de waarde Van Lennep. (2) En zo was het. In Frankrijk had de Februarirevolutie een eind gemaakt aan het koningschap van de burgerkoning Louis-Philippe en was de Republiek uitgeroepen. Aan het hoofd van de regering stond de door de domineedichters Ter Haar en Hasebroek bewonderde dichter De Lamartine, negen jaar eerder door laatstgenoemde geprezen als de 'Christen-pelgrim onzes tijds!' (3) Ook Victor Hugo, één van de favorieten zowel van de jeugdige Beets die in de *Camera Obscura* onder gejuich van heel het huisgezin diens kindje had laten binnenkomen (4), als van de oudere Ter Haar, koos de zijde van de opstandelingen. Op initiatief van Louis Blanc vonden in het 'Babylon aan de Seine' (5) socialistische experimenten plaats (de 'ateliers sociaux') die weinig succes hadden (6); wat later werden de nationale werkplaatsen, waar op een bepaald moment 100.000 werklozen in dienst waren, opgeheven. De arbeiders kwamen in opstand (23 juni 1848), een revolte die vier dagen later bedwongen werd. (7) Tot de slachtoffers behoorde de aartsbisschop van Parijs, d'Affre: hij werd neergeschoten toen hij zich 'naar de barricaden der opstandelingen begaf om hen te vragen het bloedvergieten te beëindigen.' (8) Zijn martelaarschap bracht de pennen van de domineedichters, die toch al zelden rust hadden, in ongekende beroering, zoals we nog zullen zien.

Het voorbeeld van Frankrijk deed volgen:

De vrijheid hief aan Seine's boorden
Haar lang gesmoorden juichkreet aan;
En al de Volken, die het hoorden,
Begroetten hare zegevaan!
Itaalje streed met zijn tirannen,
Germanje schudt zijn kluisters af. (9),

en in Pruisen moest Frederik Willem IV, 'de malle koning' van De Schoolmeester, na een bloedig neergeslagen opstand in Berlijn de bijeenroeping van een Constituante goedkeuren. (10)

Maar het Nederlandse volk kreeg van zijn vorst Willem II cadeau, wat het Franse en Pruisische had moeten afdwingen: een nieuwe grondwet. Onder druk van de resultaten van de Parijse Februari-revolutie werd de koning van de 12e op de 13e maart in 24 uur van conservatief liberaal en benoemde een staatscommissie, die onder voorzitterschap van Thorbecke een ontwerp tot herziening van de

grondwet diende samen te stellen:

"Wat gij u zelve niet kondt geven,
Heeft u de Koning toegestaan:
Een splinternieuw politisch leven,
Wat schoone toekomst lacht u aan! (9)

Niettemin ontstonden er toch relletjes: enkele dagen na Willems ommekeer werd in Den Haag gedemonstreerd naar aanleiding van het ontslag van het kabinet. En op 24 maart werd in Amsterdam een manifestatie van enkele duizenden ambachts- en werklieden door soldaten in de kiem gesmoord. Maar van een massabeweging was toch geen sprake. (11) De goeie burgerij, die in Amsterdam een herhaling van de Parijse beroerten verwacht had, was bedrogen uitgekomen. De 19-jarige De Génestet had al voorzien, dat het zo'n vaart niet zou lopen. In een geestige satire neemt hij de alarmisten op de korrel. Wie naar 'die meneeren, / Die steeds jeremieëren, / die altijd lamenteeren' luistert,

Die ziet, owaa! de Franschen
Al in zijn keuken dansen,
De meid tot déjeuné;
Die 's nergens op zijn aise,
Die hoort een Marseillaise
In 't lied van Isabé!

Die ziet in al zijn zonen
Al tijger-aardjes wonen
En kleine Louis Blanc's:
Die 's bang voor Balinezen,
Die durft geen krant meer lezen,
Maar kijkt er rillend langs! (12)

Nee, bij ons geen 'oproerkoorts' (13). Slechts af en toe een watersnood, en dat was minder erg,
Min verschrikkelijk toch, dan 't wee
Van de roode omwentlingszee,
Doodde zee ten dubblen doode! (13)

Zo'n watersnood had overigens tot gevolg, dat niet Louis Blanc met zijn ateliers de ware communisten bleken, maar wij:

En, schoon anders dan de on-Christen,
Wij ook werden Communisten:
"Alle goederen gemeen!"
Ieder, als ééns huizes zonen,
Deelt zijn brood met hem, die 't mist;
O mijn God! hoe lieflijk is 't,
Als dus broeders samenwonen! (13)

De politieke gebeurtenissen in de Duitse landen en in ons eigen land laten onze vaderlandse dichters onberoerd - Nederland blijft voor Jacob van Lennep 't Eenig land op heel den aardbol, / Waar men lekkren haring eet! (14). Maar die in Parijs, waar "'De Roode Republiek!" - 't gekroonde Communisme, Het Babel der Gelijkheid sticht' (15), veroorzaken een ware vloedgolf van Zangen des Tijds. Da Costa plaatst in zijn 1648 en 1848 'het werk van de munsterse vrede en

daarmee de bevestiging van Nederlands volksbestaan (...) tegenover het jaar van opstand en oorlog, schokkend voor elk staatsbestel'. (16) Verder zijn het de domineedichters die geëmotioneerd van hun persoonlijke visie op de 'roode omwentelingszee' die Parijs overspoelde, blijk geven. Ter Haar, Hasebroek, Ten Kate en Bennink Janssonius trekken over de toga de profetenmantel aan: 'Europe is ongeneeslijk ziek' (17), en de besmettingshaard bij uitstek is Parijs. Mogelijk brengt de cholera het zieke Europa genezing:

Ja, 't smetgif, dat ik stort in de aadren, zal misschien
De koorts zijn, die 't gebeent' van 't ziek Euroop
doorhuilt,

Maar 't doodlijk kranke lichaam zuivert:
(....) (18)

Merkwaardig genoeg laat Beets, die in 1871 tijdens de Frans-Duitse oorlog wel al zijn clichématige gal zou uitstorten over

't Paradijs der booze geesten,
Stad van bloed en gruwelfeesten,
't Hemeltergend wuft Parijs. (19),

zich in 1848 inbetuigd. 'Wordt in de beroering dier dagen de profetische geest vaardig over Da Costa in die politieke zangen die tot het meest grootsche behooren wat de Nederlandsche letterkunde heeft aan te wijzen: bij Beets is er niets dergelijks, niets dat (....) getuigt van een blik die in de woelingen der wereld het godsrijk ziet komen.' (20) Ook de benjamin der domineedichters, Laurillard, ontbreekt in het koor der Communismus-verketteraars: het dichtvuur werd in hem pas een jaar na 1848 ontstoken, toen de cholera 't Verslagen volk van Nederland' de doodschrik om het hart deed slaan. (21)

Van de Parijse troebelen maakten twee gebeurtenissen met name een diepe indruk op de dichtende predikanten. In de eerste plaats het 'verraad' van hun voormalig idool De Lamartine tijdens de Februari-opstand, in de tweede het heldhaftig optreden en sneven van de aartsbisschop van Parijs, d'Affre, tijdens de junidagen.

Bij de oudere domineedichters Ter Haar en Hasebroek had De Lamartine zich in een grote populariteit mogen verheugen. Hasebroek zag hem - we zagen het al - als 'Den Christen-pelgrim onzes tijds!'; Ter Haar, die behalve uit Oud-christelijke dichters weinig vertaalde, had zijn *De stervende christen* vertaald (22) en had hem in zijn jeugd beschouwd als één van zijn bemindste dichters: '- Tollens, Schiller en De Lamartine maakten toch het drietal mijner meest geliefkoosde Dichters uit, waarmede ik in den eigenlijke zin des woords, als knaap en als jongeling dweept.' (23)

De jongere Ten Kate had bepaald minder waardering kunnen opbrengen voor de schrijver van de *La chute d'un ange*: in 1843 verwijt hij hem 'onbestemde sentimentaliteit', 'mystieke duisternis', 'Oostersche zinnelijkheid' en 'Mahomethaansch fatalisme' (24) Dat neemt niet weg, dat hij hem vijf jaar later in zijn *Parijs, een lied in februari 1848* toch beschouwt als een:

(...) Zanger, op wiens harpmuzijk
Zich eens de Hemelsche gordijnen
Ontsloten' (...),

zij het dan voor 'den blik van 't slijk'. (25)

En deze Zanger, deze christen-pelgrim was het, die aan het lot van de jonge kroonpretendent, de achtjarige Graaf van Parijs, de 'Koningsspruit van Orléans', (26) een ongunstige wending gegeven had door hem en zijn 'doorluchtige en heldhaftige moeder in de reeds bestormde zaal der Nationale Vergadering' (27) toe te voegen: 'Voor Frankrijk's redding is 't te laat!' (26). Juist van hem had men anders mogen verwachten:

Te laat? Wie sprak dat woord? - de schrijver der *Gironde*
De dichter van *Joc'lin* en van der Englen Val,
Die hier Euroop een val verkondde,
Waar de aard nog lang van dreunen zal!
O! had hij met *zijn* taal voor Frankrijk's wees (28)
gesproken;

Het volk had de armen opgestoken
En saamgevlochten tot een schild,
En u, als ging door u een nieuwe toekomst dagen,
De *Tuileries* ingedragen
En op den koningsstoel getild!

Te laat?! Herroep dat woord, ALPHONSE DE LAMARTINE!
Maar neen! Gij spraakt alleen het machtig raadsbesluit,
Omhoog geveld door d'Ongeziene,
In halfverwarde droomen uit. (26)

Ten Kate begrijpt heel goed hoe het zo ver met De Lamartine heeft kunnen komen en verwijst naar diens *La chute d'un ange*, als hij hem in zijn reeds genoemde tijdzang een 'gevallen engel' noemt:

Gevallen Engel! hoe verbleeken
Uw stralen! Al uw roem versmelt.
Ook gij - Geweld - en Oproerstichter?
Wat vraag? Voltaire werd uw dichter
En Robespierre werd uw Held! (25)

Bij Hasebroek, irenischer dan zijn collega's Ter Haar en Ten Kate, ontbreken verwijten aan de 'gevallen engel' en ook is er geen sprake van enig leedvermaak, zoals bij Ten Kate. Nergens in zijn Zangen des Tijds (29) gaat hij in op de rol die De Lamartine in het oproerjaar speelde, hoewel hij daar gelegenheid genoeg voor had. Hasebroeks zwijgen lijkt veelzeggend: is het een vorm van kritiek op de eens zo bewonderde dichter?

Da Costa - weliswaar geen domineedichter, maar als calvinistisch tijdzanger bewonderd voorbeeld van onder andere Ter Haar -, veroordeeld de 'Zanger, eenmaal opgevoed/ bij gewijde Bijbelwoorden', die onlangs 'een troon in duigen smeeft' weliswaar niet met zoveel woorden in zijn *De stem des Heeren, vier en twintig februari 1848* (30), maar uit onderstaande, voor zijn doen gematigde, strofe, blijkt toch wel dat hij hem de naam 'Christen' onwaardig vindt:

Dichter! Volksheld! Wie ge ook zijt,
 roekloos Wet- en eedverbreker,
 of van God verwekte Wrekere,
 vloek of redder van uw tijd!
 'k Wil geen glorie u betwisten,
 slingren op uw hoofd geen blaam:
 maar de toekomst hoort den christen, -
 gij, maakt de aanspraak op dien naam?

Naast het optreden van De Lamartine maakte vooral het streven en sterven van de Parijse aartsbisschop d'Affre een diepe indruk op de domineedichters. Tijdens de Juni-opstand had hij zich naar de baricaden begeven om de strijdende partijen er toe te brengen hun vijandelijkheden te staken. Op weg naar de Bastille had hij zich de woorden van Jezus eigen gemaakt 'De goede Herder stelt zijn leven voor zijne schapen' (31); twee dagen later had hij de daad bij het woord gevoegd en was overleden aan een aldaar opgelopen verwonding, hem waarschijnlijk toegebracht door een royalistisch soldaat. (32) Zijn heldendood wordt bezongen door Ter Haar in zijn *Parijs, op een der junidagen van 1848* (33), door Hasebroek in *De aartsbisschop van Parijs* (34) en door Bennink Janssonius: *De aartsbisschop van Parijs, II, 26 Juni 1848* (35). Ter Haar, die enkele jaren later geschiedenis zou maken als spreekbuis van de Aprilbeweging van 1853, gericht tegen het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in ons land, ziet in d'Affre's moedig en verzoenend optreden een goede gelegenheid een katholiek te huldigen: 'Het was mij te meer welkom, deze hulde aan de door hem betoonden heldenmoed te kunnen toe- brengen, omdat ik daardoor weder het ongevergd bewijs kon leveren. dat geen verschil in kerkgeloof mij immer zal weerhouden van toe te juichen en te bewonderen, wat in den mensch en den Christen ongeveinsde juiching en bewondering verdient,' (31):

Ja, eer dien Herder, groot van ziel,
 Parijs! die in uw oproer viel,
 Maar voor geen oproer beefde;
 Geen praalbed siert een bisschop meer,
 Dan 't bloedig puin, als bed van eer,
 Waarop uw Bisschop sneefde;
 (...) (33)

Evenals Ter Haar gebruikt Bennink Janssonius de door het slachtoffer uitgesproken herderlijke woorden als motto voor zijn gedicht. Janssonius heeft overigens heel wat goed te maken, want in zijn *De aartsbisschop van Parijs I, 24 februari 1848* (36) had hij de geestelijke, die in een brief van 24 februari 1848 zijn pastoors opgewekt had 'te bidden voor *allen* [cursivering van de schrijver van dit artikel], die in den strijd gesneuveld zijn', de mantel uitgeveegd, omdat de Haagse gezangendichter de herderlijke brief beschouwd had als 'een verschrikkelijke onrechtvaardigheid tegen den verdreven koning, een vleien van 't volk, een goedkeuren van den opstand, den dienaar van Christus onwaardig.' (37):

Ga, valsche Priester! roep dan hier de scharen samen!
 Verblijd u in uw waan, als gij die lange rij
 Ziet buigen voor het woord van uwe heerschappij.
 O zie, haast zal de Tijd uw hope en vreugd beschamen;
 Reeds hoorbaar klinkt van ver het 'WEE U' op uw 'AMEN!'
 Niet strafloos zal de man, dien Christus tot Zijn tolk
 Verhief, de waarheid dus verkrachten!
 Een korten tijd - en 't eigen volk,
 Dat thans nog blind u volgt, het zal u diep verachten!
 Of waant geen Bisschopsstoel op hechter grond gebouwd
 Dan waarop Koningstronen rusten?
 Zie toe? de dag der wrake grauwet,
 En wee hun, die als Gij het licht der Waarheid bluschten! (36)

Maar vier maanden later, als de door Janssonius profetisch voorziene
 'dag der wrake' inderdaad gekomen is, geeft hij de kloeke christen-
 strijder alle eer, al kan hij toch niet nalaten hem nog even toe
 te voegen dat hij in feite het slachtoffer van door hemzelf
 gewijde machten is geworden:

Hoort gij dat vreeslijk schot niet knallen?
 Een strijder voor des Heilands eer,
 Die met het kruis alleen het staal van honderdtallen
 Vol kloekheid tegenging, de Aartsbisschop is gevallen!
 Een kloeks strijder is niet meer!

Maar overwonnen zijt gij niet, gij knecht des Heeren!
 Bewondrend zal nu de aard u eeren,
 Om 't offer dat ge uw volk kwaamt biën;
 En 't vonnis, dat zij had gesproken,
 Toen de oproervaan was opgestoken,
 Door uwen mond gewijs - zij heeft het thans herzien. (35)

Hasebroek tenslotte, in een gedicht dat van iedere kwaliteit ge-
 speend is, verwijst eveneens, zij het parafraserend, naar de door
 de ongelukkige aartsbisschop in de mond genomen woorden van Jezus.
 Die identificatie-door-toeëigening moet wel een diepe indruk hebben
 gemaakt op onze vaderlandse pastores:

Ja, Heere! Ontferming voor het bloed
 Des Herders, die zijn eigen woord
 Te ras, te schielijk ziet verwoord:
 "Dat voor de kudde een herder boet".
 Ja, heere! ontferming van 't gebroed
 Dat tegen grijze en Priester woedt,
 En wreeder is dan 't reedloos vee;
 Ja, Miserere Domine!

De (katholieke) aartsbisschop en martelaar Denis Auguste d'Affre is
 ongetwijfeld voor onze domineedichters de held van Parijs in de
 junidagen van 1848. Het idool van de ouderen onder hen (Ter Haar,

Hasebroek), De Lamartine, is wat minder duidelijk want meestal onuitgesproken, hun 'gevallen engel' uit de Februari-revolutie, (38)

Anton Korteweg

Noten

- 1) J.P. Hasebroek, 'Februari 1848 en 1850'. In: *Poëzie, eerste en latere gedichten*. Rotterdam 3 z.j., blz. 214 e.v.
- 2) *Waarde Van Lennep*. Brieven van De Schoolmeester toegelicht door Marita Mathijssen. Amsterdam 1977, blz. 121.
- 3) J.P. Hasebroek, 'Bedevaart'. A.w., blz. 137 e.v.
- 4) Hildebrand, *Camera Obscura*. Amsterdam z.j., blz. 38.
- 5) Isaïc da Costa. (Maar waar?)
- 6) Dr. J.W. Berkelbach van der Sprenkel, *De pelgrimstocht der menschheid*. Utrecht z.j., blz.
- 7) Pierre Gaxotte, *Geschiedenis van Frankrijk*. Amsterdam-Brussel 1966, blz. 148.
- 8) *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*, deel 1, blz. 422.
- 9) P.T. Helvetius van den Bergh, '1848'. In: *Proza en Poëzij*. Deventer 3 z.j., blz. 169.
- 10) Berkelbach van der Sprenkel, a.w., blz. 563.
- 11) Jan en Annie Romein. *De lage landen bij de zee*, deel 3. Zeist 1961³, blz. 72 e.v.
- 12) P.A. de Génestet, 'Alarmisten. 1848.' In: *De dichtwerken van P.A. de Génestet*. Amsterdam 1888⁸.
- 13) J.P. Hasebroek, 'Februari 1848 en 1850'. A.w., blz. 214 e.v.
- 14) Jacob van Lennep, 'Aan mijn vaderland'. In: *Poëtische werken*. 's-Gravenhage, Leiden, Arnhem, deel 11, blz. 480.
- 15) Bernard ter Haar, 'Het communisme onzer dagen'. In: *Dichtwerken 1*, Leiden z.j., blz. 226 e.v.
- 16) Garrit Stuiveling, *Een eeuw Nederlandse letteren*. Amsterdam 1971⁴, blz. 70.
- 17) Bernard ter Haar, 'Het communisme onzer dagen'. A.w., blz. 226 e.v.
- 18) Bernard ter Haar, 'De cholera bij hare wederverschijning in 1849'. A.w., blz. 221 e.v.
- 19) Nicolaas Beets, 'Parijs in brand'. In: *Gedichten van Nicolaas Beets*. Volledige Uitgave naar tijdsorde gerangschikt. Derde Deel (Tweede Gedeelte). Leiden⁹ z.j. Citaat op blz. 379.
- 20) P.D. Chantepie de la Saussaye, *Het leven van Nicolaas Beets*. Haarlem 1904, blz. 108.
- 21) *Primulae Veris*, eerste gedichten van E. Laurillard, Leyden z.j. bevat gedichten uit de periode van 1849 tot 1852.
- 22) Bernard ter Haar, *Dichtwerken II*, Leiden z.j., blz. 222 e.v.
- 23) Bernard ter Haar, *Gedichten*, Tweede Verzameling, Arnhem 1851, in zijn opdracht aan 'Den Heere H. Tollens C.²'.
- 24) J.J.L. ten Kate, *De Dichtwerken*, deel III. Leyden 1863, blz. 427 e.v., in een noot bij 'Hollands Muze'.
- 25) J.J.L. ten Kate, a.w. deel VII. Leyden 1865, blz. 114.

- 26) Bernard ter Haar, 'Aan den jongen Graaf van Parijs'. In: *Dichtwerken II*, blz. 164 e.v.
- 27) Bernard ter Haar, in een noot bij 'Aan den jongen Graaf van Parijs' op blz. 197.
- 28) Frankrijk's wees: de jonge Graaf van Parijs.
- 29) J.P. Hasebroek, *Poëzie, eerste en latere gedichten*. Rotterdam³ z.j., blz. 189 e.v.
- 30) Da Costa, *Kompleete Dichtwerken*. Leiden⁸ z.j., blz. 5 e.v.
- 31) Bernard ter Haar, 'Parijs, op een der junidagen van 1848'. A.w., deel II, noot op blz. 197.
- 32) *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*, deel 1, blz. 422.
- 33) Bernard ter Haar, a.w. deel II, blz. 168 e.v.
- 34) J.P. Hasebroek, a.w., blz. 200 e.v.
- 35) Dr. R. Bennink Janssonius, *Gedichten*. Leiden³ z.j., blz. 220 e.v.
- 36) Dr. R. Bennink Janssonius, a.w., blz. 216 e.v.
- 37) Dr. R. Bennink Janssonius, a.w., in een noot op blz. 220.
- 38) Het materiaal voor dit artikel werd mede bijeengebracht door Wilt Idema, ten behoeve van onze studie over en bloemlezing uit het werk van de domineedichters, die voorjaar 1978 onder de titel *Vinger Gods, wat zijt gij groot!* bij De Arbeiderspers zal verschijnen.